

Ultzamako hizkeraren polimorfismoa izenaren inflexioan

Orreaga Ibarra Murillo

1. Sarrera

Dialektologiaren eginbehar nagusienak bi hauek dira: alde batetik, hizkuntza batek aurkezten dituen dialekto edota hizkera ezberdinen arteko alderaketa, eta bestetik, herri hizkeren deskribapen hutsaz arduratzea, ondoko hizkerari erreferentziarik egin gabe.

Azken ikuspegi hau oinarritzat hartuko dugu, eta bereziki lehenengo zatian dioena: mugakideak diren hizkera ezberdinen arteko alderaketa azpimarratzen duena. Hau dela eta, artikulu honen helburu bat da aztertzea izenari determinatzailea eranstea sortzen diren fenomeno fonologiko guztiak. Aukeratutako eremua Bona-partek deituriko Lizaso edo Ultzamako hizkera da, iparraldeko goi-nafarreraren barruan kokatzen dena.

Txosten hau, honenbestez, izen morfologiaren alorrean oinarrituko da. Gure ustez arreta berezia merezi du aztertutako eremuak; izan ere, geografikoki murrizta izan arren, oso burutzapen ezberdinak biltzen ditu, eta honen ondorioz, isoglosa zehatzak ateratzen dira.

Jakina denez, estrukturalismoarekin aldaketa garrantzitsu batzuk gertatu ziren hizkuntzalaritza mailan, esaterako, elementuak ez ziren handik aurrera isolatuak kontsideratuko, egitura baten barnean baizik, harekin lotua sentitzen zirelarik. Egitura honek eramango gaitu azpisisitemen arteko interakzioaren ondorioak aztertzerako eta aldaketa "katea" batzuk ikustera, hurrengo lerrootan ikusiko dugunez.

Era berean, agerian gelditzen da hizkuntz bilakabidea ez dela amaigabeko aldakuntza, baizik eta ukipenean dauden sistemen arteko konbergentzia eta dibergentziaren ondorioa. Sistemaren izaera monolitikoa alde batera uzten da, gaurko azterketa dialekto-

logikoetara hurbiltzen garelarik; horrela, azterketa monografikoak irekiagoak suertatzen dira, polimorfismoa barne sartzen baitute.

Sistema linguistikoak deskribatzeko moduak ere ez dira berdinak; D'Alberak dioen bezala, ez da gauza bera deskribatzea euskalki bat edo hizketa multzo bat:

“La dialectologie nous enseigne qu'on ne décrit pas un ensemble de parlars génétiquement apparentés comme on décrit un parler isolé. Pour être plus précis, l'analyse dialectale en général et le travail de reconstruction en particulier montrent que les outils conceptuels -les modèles- qui suffisent parfois pour décrire un idiome particulier risquent de s'avérer insuffisants ou inadéquats quand il s'agit de traiter un ensemble d'idiomes constituant une aire dialectale” (Dalbera 1991: 145).

Esanak esan, txosten honetako beste helburu bat da erakustea nola sistema bat alda daitekeen espazioan zehar eremu batetik bestera, eta bide batez frogatzea nola mekanismo fonetiko batzuek ziurtatzen duten aldakuntza hau. Aldakuntzaren bidez, eboluzioaren pauso guztiak ikusten dira, eta banaketaren bidez, egoera hauen indikadoreak azter daitezke. Era berean, ikusiko dugu dialekto multzo batek egoera orekatua lortzeko egiten dituen ahaleginak “tarteko” fase batzuetatik pasatuz. Prozesu honetan, aldakuntzaren “logika” edo “zuzenbidea” ikusten uzten duten aldaketa batzuk ere badira.

Guzti hau kontutan izanik, honako hau aztertuko dugu: ize-naren morfologiaren inflexioa; alegia, determinatzailea erantsi ondoren sortzen den aldakuntza fonetikoa.

Lehenik zehaztuko dugu zein eremu edo herri hartzen duen aipatutako talde bakoitzak.

1. Taldea (ULTZAMA) (I): Ultzama, Anue, Atetz haranak eta Muskitz herria (Imotz)¹.

1. Muskitz herria Imotz haranaren barruan dagoen arren, Ultzamako hizkeratik hurbilago dago Basaburutik baino. Beraz, Imotzen barruan, alde batetik Etxaleku egongo da, eta bestetik Muskitz. Echaidek (1988 : 353) ere, honelako banaketa sumatu zuen, nahiz eta lexikoa izan berak aztertu zuena: “(..)me voy a referir a 13 que son las que dividen el valle de Imoz entre Echalecu y Múzquiz (..)Las isoglosas, con algunas diferencias, dividen la zona de NE a SO, confluyendo al sur entre Echalecu y Múzquiz”. Pagolak (1992-1 : 285) ere iltze berean jotzen du: “Beunza ere Ultzama-koaren antzekoa agertu da, baina honek ez du Atez Bailara osorako balio, Muzkitz-ek Beunza aldera jotzen duelako eta Oskotz-ek Basaburua Haundirantz, alderdi orokorretan gutxienez.”

2. Taldea (ETXALEKU) (II): Imotzeko herriak, Muskitz eta Goldaratz izan ezik² eta Basaburuko herri zenbait, Ultzamatik hurbilen daudenak: (Gartzaron, Erbiti, Orokieta).

3. Taldea (BASABURUA) (III): Basaburuko gainerako herriak, hegoaldeen daudenak (Itsaso, Arrarats, Beruete, Igoa, Beramendi) eta Goldaratz (Imotz).

Eremu hauetako bakoitzaren barruan, errealizazioak nahiko tinko eta sistematikoak direla baieztatu daiteke; halarik ere, batzuetan, ohikoa denez, polimorfismoa aurki daiteke eremu baten barnean ere. Hona Allièresen burutzapen hauek aldakuntza nola gertatzen den adierazten digutenak³. Ikerle honek aztertzen du zubererako hizkera batean gertatutako fenomenoak, nahiko arrunta dena beste euskalkietan ere. Esaterako, inesibo singularrean (*herrian / herrin, itsasoan / itsasun*),⁴ etabar egiten dute, bokal desagertze hau ez baita derrigorrezkoa, hautazkoa baizik. Hona, fenomeno hau Allièresen hitzetan:

“Il arrivera souvent qu’un individu, prononçant deux fois la même phrase, à quelques instant d’intervalle, articulera l’a amuissable l’une des deux fois, et amuira l’autre fois, suivant l’inspiration du moment et sans qu’on puisse trouver de raison apparente à cette diversité de traitement” (Allières 1991: 185).

Gure helburua aldakuntza linguistikoaren arazoan sakontzea ez bada ere, hemen aipatzeari ezinbestekoa deritzot; polimorfismoa nahiz dimorfismoa isoglosa tinkoak baino usuagoak baitira dialektologian.

Guztiarekin ere, gure ustez, posible da ekintza linguistikoak sistematizatzea, eta horregatik, hurrengo lerrootan erakutsiko du-

2. Pagolak (1992-I : 285) egindako lanean ere, azterketa fonetikoak burutu ondoren, Ultzamako eremuaren barruan dauden bi hizkeraren arteko diferentziaz jabetu zen, eta honen arabera, nondik pasatuko liratekeen isoglosa nagusiak zehazten du, banaketa honetan Goldaratz herria, nahiz Imozkoa izan, Basaburukoekin sailkatzen du: “Isoglosa nagusiek Aldaz, Beramendi, Arraras eta Goldaratz alde batera utziko lituzkete eta gainerakoak beste aldera”.

3. “Réfléchissant à la fois à la variation et à la situation du locuteur au moment de l’acte langagier, mais aussi, d’une part, le processus d’acquisition du langage par l’enfant placé dans une situation normale, de l’autre celui par lequel, de façon continue tout au long de son existence, le locuteur peut modifier certaines fractions de son système linguistique par mémorisation -fût-elle provisoire- des influences exercées par celui des interlocuteurs” (Allières 1991:181).

4. Aztertutako lurraldean aldakuntza gerta daiteke II eremuan bereziki (*herrian / herrin*), baina ez I eremuan; Ultzaman ez dute inoiz *herrin* esango, hurrengo lerrootan adieraziko dugunez. Beraz, datu hauek eta guk II eremuan bildutakoak erabat datoz.

gu hiru eremu hauen artean ez dagoela erabateko etendurarik, bokal asimilazioari dagokionez, jarraikortasuna baizik. Asimilazioa suertatzen da eskala batean bezala, lehenengo elementu batzuk, eta gero beste batzuk.

Kasu honetan, aztergai izango dugun aldagaia asimilazioarena izango da. Euskaraz, jakina denez, badago erregela bat oso emankorra dena: hurbileko asimilazio bokalikoarena edo bokal armonia deitutakoa. Erregela honek (a → e/ i,u __) beheko bokal bat erdiko bihurtzen du goiko bokal baten ondoren. Bestaldetik, erregela honetaz gain badago asimilazioarena deritzon beste erregela bat: *bide + a > bidea > bidia > *bidie > bidii* egiten duena, alegia, daterminatzailearen den *a*- bokala erabat asimilatzen duena.

Azpmarragarria suertatzen da errealizazio batzuk asimilazio honen prozesu zehatz batean gelditzen direla, eta beste batzuetan, asimilazioa aurrerago joaten dela, eskala batean bezala. Hauxe izango da eremu honetan aztergai izango dena, eta, horrela, hizkera ezberdinen arteko harremana aztertuko dugu.

2. Izenaren inflexioaren burutzapen ezberdinak

Hurrengo lerrootan bokal guztietan bukatutako lexemak hartuko ditugu aztergai. Ondoren beharrezko diren erregelak aplikatuko dizkiegu, azaleko aurkezpenean ditugun egiturak argi ikusi ahal izateko.

2.1.-A-z bukatutako lexemak + -a: neska + a, pastilla + a

Arau honen bidez saiatuko gara eremu osoan singularreko errealizazio ezberdinak azaltzen: *a + a → a*. Erregela honek azalduko digu bi bokal berdinen elkarketan, bat desagertzen dela. Kasu honetan *-a* bokalez bukatutako lexemeei aplika dakieke, baina beste kasuetan, horrelako edozein sekuentziari.

neska + a → neska
arreba + a → arreba

Pluralerako ere erregela berberak aplikatzen dira, eta *-ak* izango da pluraleko forma, *-a-z* bukatutako lexemetan, mailegu berriak ez direnetan⁵.

5. Ez dugu zehatz-mehatz erregela guztiak azalduko, kasu honetan interesatzen zaiguna bokalen bilakabidea baita. Beste erregela batek, gogorpen arauarenak, pluralaren morfema den (-eg) ahostun belarearen gogorpena adieraziko luke.

I eta II eremuan (Ultzama, Imotz)

	Sg.	Pl.
arriba - a	arriba	arrebak
neska - a	neska	neskak
alaba - a	alaba	alabak

III. eremuan (Basaburua-Arrarats)

Euskarazko jatorrizko hitzekin, goian aipaturiko erregelarekin aski dugu eremu guztiari dagozkion errealizazioak azaltzeko; izan ere, Anue, Atetz, Ultzama eta Imotz haranetan ez da ezberdintasun diatopikorik egongo.

-a-z bukatutako lexemetan, ordea, ezberdintasuna ager daiteke Basaburuko eremuan. Basaburuko mendebalderagoen dagoen eremuan (Arrarats), bereziki, hizkera arduragabekoan eta mailegu berri xamarretan, baditugu honako errealizazioak:

	Sg.	Pl.
pastilla - a	pastillii	pastillik
karta- a	kartii	kartik

Eta -a organikoa ez duten beste hauetan ere:

hospital-a	ospitali	ospitalik
bals-a	balsi	balsik
ciudad-a	ziudadi	ziudadik

Ik. 1. mapa

Errealizazio guzti hauek -a bukaera dutenekin ohiko txandaketan eriden daitezke: alegia, *pastillii* eta *pastilla* aurki ditzakegu. Bokal irekienatik itxienera pasatzeko pauso honek analogiaren bidez sortu dela dirudi; batez ere kontutan hartzen badugu, hauetako asko maileguak direla, eta errealizazio hauek ez direla sistematikoak.

Asimilazio prozesu hau, -i, *ik*, *in* bukaera eragiten duena -*hospitali*, *hospitalik*, *hospitalin*-, analogiaren bidez hedatzen da eta kontsonantez bukatutako lexemei, *i*, -*ik* bukaera izatea eragiten die (eusk. *balsi*, *ziudadi*; gazt. *vals*, *ciudad*). Analogia uste dugu dela honen arrazoia honako arrazoi hauengatik:

a) Lehenik, eremu honetan, -i eta -u-z bukatutako lexemek ere bukaera hauek atxikitzen dutelako (*buruu*, *begii*) eginez.

b) Bigarrenik, txandaketak erakusten dituztelako: *hospitali* eta *hospitala*. Honenbestez, prozesua ez da oraindik sistematikoa.

c) Eta hirugarrenik, hauetako asko maileguak direlako, beraz gutxi entzunak edo estatus argirik gabeko lexemek, maizen entzuten denari eusten diote. Honengatik, bada, benetako hizkeraren ezaugarria ez delako, baizik eta bazterreko fenomenoa, ez diot arauaren estatusa emango.

Aski ezaguna denez, fenomeno hau ez da arrotza euskaraz, $a + a = a$ bilakabidea ez dela beti suertatzen baitakigu. Euskarak soluzio oso ezberdinak eman dizkio prozesu honi: *-ea, -ee, -ia, -aa* (*arrebea, arrebee, arrebía, arrebaa*) ditugu leku ezberdinetan (ik. Echaide 1984: 1. mapa).

Esaterako, Rotaetxek $a + a \rightarrow i$ bilakabidea aurkitu zuen Ondarruko euskaran (1978 : 240): *andra + a \rightarrow andri*, baina *andrak* pluralean. Badirudi, oinarriaren azkeneko bokalak, maila batean edo bestean, ixtera duen joera (*-i, -e*) zabalik testigatua dagoela. Hasieran esan dudanez, Basaburuan suertatzen diren forma hauek ez dira sistematikoki egiten, eta gainera, mailegetan gertatzen dira usuenik. Hau dela eta, gaur egun ez dute oso estatus egonkorra; baina, heda daitekeen fenomeno bat izan daitekeelakoan gaude.

Nafarroako eremuan, asimilazio mota hauek arruntak dira Sakanan eta Burundan: *domeka + a > domekia > domeki, alabi, al-dapi*, eta honelakoak ditugu (Ik. Izagirre 1967).

2.2. -E-z bukatutako lexemak + -a: bide + a

Har ditzagun orain *-e-z* bukatutako lexemak; kasu honetan ezberdintasun diatopikoa Ultzamako euskaran oso handia ez bada ere, beste kasuetan bezala, noraino heltzen diren errealizazio hauek ikustea eta aztertzeari interesgarria deritzogu. Hona, lehenik, Ultzamerari dagozkionak:

e-z bukatutakoentzat, honako erregelak aplikatu behar dira:

$$[+SIL] \rightarrow [+GOI] / \_ (+) [+SIL]$$

$$[+BEH]$$

Modu informal batez esanda: $e, o \rightarrow i, u / \_ a$.

Erregela honen bidez, bokal ertainak *-e/* eta */o/* -a-ren aurrean doazenean, bokal altu bihurtzen dira: *semia, emakumia, andria* eta *zozua, otsua, berua* azalduko genituzke. Ultzamako errealizazioentzat aski izango genuke erregela honekin eta bokal elkar-ketarako lehenengoarekin. Pluralerako ere fenomenoaren errepikatuko litzateke. Honez gain, azpimarratu behar da *e-z* bukatutako le-

xema hauek ebakitzean, gorunzko diptongoa sortzen dela, silaba batean ebakiz: [ja], [jak] taldeak, alegia: [sémja], [lúsjak], [úrtja]⁶.

Hurrengo lerrootan zehaztuko ditugu /-a/ determinatzailea erantsi ondoren sortzen diren burutzapen ezberdinak.

Ik. 2. mapa

I. ULTZAMA

	Sg.	Pl.
seme-a	sémia	sémiak
emakume-a	emakúmia	emakúmiak
luze-a	lúzia	lúziak
urte-a	úrtia	úrtiak
aize-a	áizia	áiziak

II. ETXALEKU

	Sg.	Pl.
seme-a	sémeà	sémeàk
emakume-a	emákumeà	emákumeàk
luze-a	lúzeà	lúzeàk
urte-a	úrteà	úrteàk
haize-a	áizeà	áizeàk

Ultzamatik mendebalderago joanez, Imotz aldera, *ea/ia*-ren arteko txandaketa areagotzen da. Ultzaman bertan ere, herri berean eta pertsona berberak erakusten dituen aldaketak hautazkoak dira eta ez ditu inguruneak baldintzatzen. Abiaduraren arabera izango dugu *-ia*, hizkera arin eta laxoan, eta *-ea*, hizkera zainduan. Joera hau testigatzen du Salaburuk Baztanen:

“Elkarrizketa arinean eskuineko formak esaten dira beti, zalantzarik gabe. Gauzak berresaterakoan, hitz bila gaudenean edo atera daitezke dudak. Bokalarteko eraginez, badirudi erdiko bokala besarkatzen duen araua aukerakoa dugula:

etxea edo etxia

ollosa edo ollua “ (Salaburu 1984-II : 169).

6. Letamendiak eta Sagarzazuk (1992 : 505) biltzen dute *ea > ia* bilakabidea Euskal Herrian zehar Bonaparteren (1868)-ko datuetan oinarriturik. Hona banaketa: *ea > ia* Gipuzkoako goinafarreraz: Irun, Hondarribia, Oiartzun, Lezo. Aranon eta Goizuetan *ea* eta *ia* dakartza bientzat. Nafarroan, Bortzirietatik hasita hegoaldera jaisten da, Lizaso gehiena hartuz. Burundan ere *ia* dugu, Lapurteraz, itsasaldean eta Saran, *ia* dugu, ez ordea, Urdazubin, Zugarramurdin eta Ainhoan (Baztanen bezala *ea* egiten baitute). Orobat *ia* dugu behenafarrera (Beskoitzen, Uztaritze, Baigorri, Bardoze, Arberua, Garazi eta Amikuzen) eta zubereraz, Erronkarin ere *ia*, baina Aezkoa eta Zaraitzun *ea*.

Honez gain, azentuaketa ezberdina sortzen da Imotz eta Basaburuko eremuan. Goranzko diptongoa ez da sortzen, eta azentuaketa isotonikoago izango da, azkeneko bokalan kokatuko delarik bigarren mailako azentua: adib. *sémeà*. Ere mu honetan erdialdeko hizkeren azentua nabarmentzen dela esan dezakegu⁷.

III. BASABURUA

	Sg.	Pl.
seme-a	sémìi	sémìk
emakume-a	emákumiì	emákumìk
luze-a	lúziì	lúzik
urte-a	úrtiì	úrtìk
haize-a	áiziì	áizìk

Berute⁸

	Sg.	Pl.
seme-a	sémeè	sémìk
luze-a	lúzeè	lúzik

Ik. 2. mapa

Basaburuko formak azaltzeko, oro har, hurbileko bokal asimilazioaren erregelaren beharrean gaude (bokal armonia); *-e-z* bukatutako lexemetan, erregela hau aplikatuko litzateke lehenik:

a → e / i,u ___ Hurbileko bokal asimilazioa

Erregela hau *i* eta *u* bokalak bigarrenkaria direnean aplikatzen da Basaburuako eremuan (III. ean), baina, ez ondoko beste eremu guztian:

semea - > semia -> *semie -> semii

Asimilazio bokaliko honen bidez, /a/ bokala /e/ bihurtzen da, baldin eta goiko bokalen atzetik badago. Oso arau emankorra da honako hau, iparraldeko eta hegoaldeko GN-ren hizkeretan eragina duena. Ultzamako eremuan, aitzitik, ez du eraginik, *-i* eta *-*

7. Gure helburua azentuaren sailkapenik egitea ez bada ere, honako oharra egiteari interesgarria deritzogu: Basaburua eta Etxalekuko azentu moldeak, Mitxelena deskribatutako I. Tipoaren barruan egongo litzateke; aldiz, Ultzaman entzuten dena, III Tipotik hurbilago dago, gure ustez: "It is often said that Basque in the mouths of High Navarrese people <<sounds like Spanish>>" (Mitxelena 1972 : 113).

8. Herri hau Basaburua barnean egon arren, burutzapen ezberdintsuak erakusten ditu.

u bigarrenkariak badira, alegia, *semia* > *semie* bezalako burutzape-
nik ez dago.

Basaburuko eremuan (III.ean), aldiz, asimilazio prozesua au-
rrerago joaten da oraindik. Goiko bokalak, aurrekoak nahiz atze-
koak, *-a* determinatzaileaz jarraituak direnean asimilatuak gerta-
tzen dira. Asimilazio aurrerakariaren fenomeno baten aurrean gau-
de, euskaraz arruntena dena: $-V_1 V_2 \rightarrow V_1 V_1$ non bokal itxietako
[+GOI] tasuna asimilatzen den; honen ondorioz, bokal gemina-
tuak izango ditugu. Puralerako errealizazioak ere azaltzen dira
erregela honen bidez:

ardi + a > *ardie > *ardii*

Bilakabide honen bidez, *ardii*, *eskuu* eta *semii*, *emakumii* be-
zalako errealizazioak azaltzen ditugu. Iparraldeko GN-ren mende-
balde aldera dauden hizkeretan, oro har, asimilazio prozesu hau
gertatzen da nahiko sistematikoki. Altsatsuan: *misteriyuk*, *jendik*,
beti, *zapitan*, *Lizarragaku*, *eskursiyu*, *frailik* (Ik. Izaguirre 1967) eta
baita Goierri ere. Halaber, iparraldeko GN-ren Larraungo hizke-
ran, *-i* eta *u*-z bukatutako burutzapen hauek oso arruntak dira; bis-
tan denez, Basaburuko herrietatik hurbilen dagoen eremua hau da,
eta honexegatik, kidesetasun nabarmenak erakusten ditu bai izen
morfologian, eta aditzarenean ere⁹.

Gaur egun erregela sinkronikoa da gipuzkera eta bizkaiera-
ren zenbait hizkeretan ere; euskalki hauetan erabateko asimilazioa-
ren erregelak konkatentazio zehatz batzuetan jokatzen du. Diakro-
nian zehar bilakabide hauek beti mantentzen direnik ezin dugu
esan, esate baterako bilakabide honek Ondarroako hizkeran joka-
tzen zuen mende hasieran, erregela sinkroniko bezala; gaur egun,
ordea, bokal geminatuak urriak dira (ik. Rotaetxe 1978)¹⁰.

Inesibo, ergatibo eta absolutibo pluraletan, ordea, bokal ge-
minatu horien murrizketa suertatzen da. Absolutibo puralean: *ar-*

9. Irigoyenek (1987 : 25) horrela adierazten du bilakabide hau : "(...)Duzui en Larraun, junto a *dui*, quedando el pluralizador reducido a *-i*, lo que es paralelo al fenómeno por el cual *ogi* + el artículo *-a* da *ogii*, '(el)pan', lo mismo que *eskale* + *-a* > *eskali*, '(el) mendigo', mientras que *buru* + *-a* hace *buruu*, '(la) cabeza', y *goi-ko* + *-a* > *goikoa*, llegando *etxe* + *-an* a reducirse a *etxin*, 'en casa', *sukalde* + *-an* > *sukaldin*, 'en la cocina', pero *alor* + *-an* > *alorrean* > *alorriin*, 'en la heredad', pero, al parecer, se mantiene *-ea-* en beatza, '(el) dedo' (...)"

10. Azkuek esaten du Ondarroako hizkeraz iseka egiteko, honela esaten zutela: *Ondarruu*, *erri beruu*.- *Bai*, *erreten eguuniin* eusk. batuaz: "Ondarroa, herri be-
roa. Bai erreten egoanean".

dik, eta inesiboan *burun* eginez. Honainokoa laburbilduz, *-e + a* taldearen errealizazioetan aldaera guztiak aurkituko ditugu:

a) Ez da asimilaziorik sortzen: *semeá*, *emakumeá*, *bideá* eta horrelakoak izango ditugu Etxaleku aldean; hartaz, ez da inolako erregelarik aplikatu behar.

b) Hirugarren erregela aplikatu beharra, gorunzko dipongoa sortuz Ultzamako alde osoan: [*semja*], [*bíđja*].

c) Basaburuan aplikatzen dira bi erregelak jarraian: *semea* > *semia* > *semie* > *semii*.

d) Laugarren aldaki bat eriden dezakegu Berueten: *luze + a* > *luzee*; *seme + a* > *semee*. Aldaera hauek azaltzeko, ondoren eza-gutaraziko dugun erregela baten bidez zehatz dezakegu, honela deskribatuko duguna: *i* ___ > *e* / ___#. Baina honelako burutzapenak izateko, Basaburuan aplikatu den murrizketa eta ixketa erregelak aplikatu behar izan dira: hau da *semii* eta *luzii* egin ondoren, bokalen irekitasuna suertatu da: *semee*, *luzee* eginez. Ezaguna da, bestaldetik, eremu honetan [*i*] > [*e*]¹¹ eta [*u*] > [*o*] bihurtzeko joera; ez da erabat sistematikoa aldaketa hau, baina, Berueten nahiko nabar-menki entzuten da¹².

Gainera, *a > e* bilakatuko lukeen erregela oso arraroa izango litzateke euskal fonologian. Besteak, ordea, gertakizun handiagoa erakusten du. Gizpuzkoa eta Bizkaiko zenbait hizkeratan ere, asimilazio bilakabide honek badu eraginik. Horrela, /-a/ artikulua eransten zaienean /beso/ edo /seme/ lexemei, [*besoo*] eta [*semee*] formak ematen ditu (cf. De Rijk 1970).

11. [Ikus Pagola 1992- II-ko mapak]. Forma mugagabeetan /e/ aurkitzen dugu, aldiz, mugatuetan asimilazioa eta murrizketa gertatzen da: *iuzkii*, *lau iuzke* (16b); *txerrii*, *hiru txerre* (14B); *harri*, *lau harre* (13B); *belarrii*, *lau belarre*; *herri*, *herre gutxi* (12B). Zerbakiak II. aleko mapei dagozkie, eta erantzunak Arrarats herriari.

12. Pagolak ere (1992-I : 91) aipaturiko joera hau testigatzen du, ultrazuzenketari egozten dizkiolarik errealizazio hauek: "Interesgarritasuna forma mugagabeak sortzen du, <<u>> bokala <<o>> bihurtzen baita artikulua morfemarik gabeko doanean. Ultrazuzenketak da hau, <<ua>> nahastua dagoelako <<oa>>tik datozen formekin, eta horregatik hitzunik oker erabiltzen dute forma mugagabea. Arrarats, Donamaria, Sunbilla, Ituren eta Oronoz-Mugaire dira, guk aztertu ditugun herrietatik, nahasketa hau egiten dutenak." Halaber, Rotaetxe honetaz mintzo da, Ondarroa geografikoki askoz urrutiago bada ere: "El interrogante (.) que sigue a *eskó*, *eskú* indica que los temas en -o # , -u # fluctúan, como indicábamos en la presentación de /u/. Como allí decíamos, creemos que se trata de realizaciones no contextuales, sino facultativas; los hechos son poco sistematizables" (Rotaetxe 1978: 227).

2.3. -O-z bukaturiko lexemak + -a: beso + a

Hirugarren erregela aplikatuko zaie Ultzamako oinarriei, gorunzko diptongoa egiten baitute: [búrwa], [béswak]. Halarik ere, aurrean esandakoa *-e-ri* buruz kontutan hartu behar da, alegia, nahiz forma hauek horrela idatziak ematen ditugun, abiaduraren arabera burutzapen ezberdinak sortzen direla jakin behar da, *-ea-* eta *-ia-*n bezelaxe. Beraz, *-oa* eta *-ua-*ren arteko txandaketa sortzen da¹³.

Basaburua eta Imotzen, *oa* taldea mantentzearen aldeko joera nabarmenagoa da, eta gorunzko diptongoa ez da egiten. Ik. 3. mapa.

I Taldea: ULTZAMA

	Sg.	Pl.
otso-a	ótsua	ótsuak
beso-a	bésua	bésuak
ago-a	águá	águak
soro-a	sórua	sóruak

II. Taldea: ETXALEKU eta BASABURUA

	Sg.	Pl.
otso-a	otsoa	otsoak
beso-a	besoa	besoak
ago-a	agoa	agoak
soro-a	soroa	soroak

Horrela azaltzen du Bonapartek ere fenomeno hau:

“La vocal o no se armoniza ni con la a ni con la e que le siguen. Estas dos últimas permanecen invariables, ó bien la primera de las dos se cambia en e, mientras que la o se cambia en u. Por eso ago “boca” da lugar a agua “la boca” y a “agueta” “a las bocas” (Y no se dice agoa ni agoetara)” (Bonaparte 1881: 61).

13. Letamendiak eta Sagarzazuk, laburbiltzen dute *oa > ua* disimilazioaren eremuak: “Bonaparterengan, *ea > ia*-renak dira gutxi gora-behera, maizago dugula, halere, *oa*, *ea* baino, *ea* dagoen toki guztietan *oa* dugu, baina alderantziz ez da horrela gertatzen (...). Beraz, *ua*, Gipuzkoako goi nafarreraz (Hondarribia, Irun, Oiartzun, Arano); Nafarroan Bortzirietatik Hegoalderantz (Berako barrietatea, Lizasoko ekialdea eta Uharte-Arakil, Etxarri-Aranatz eta Burundan), baina Intzako barrietatean *oa*; lapurteraz ere *ua* (baina Zugarramurdi, Urdazubi eta Ainhoan *oa*, Baztanen bezala). (Letamendia & Sagarzazu 1992 : 507).

-A determinatzaileaz landako formetan (-bat eta bere deklinatuetan-) bilakabide berbera suertatzen da. Honen frogarako argigarriak izaten dira dokumentu idatziak. Asteteren dotrinetan esate baterako, elkarrekin idatziak agertzen dira forma hauek bokal arteko -b- desagertu ondoren (ik. Ibarra 1992 : 927)¹⁴:

gaztañondo + bat	-> gaztañonduat
katxarro + batean	-> katxarruatián
pixka + bat	-> pixkuat
eterno + bat	-> eternuat (A9)
alaco + batzu	-> alacuatzu (A9))
egueizco + bat	-> egueizcuat (A9)

Ik. 3. mapa

2.4. -I eta -u-z bukatutako lexemak + a: begi + a, buru + a

-I eta -u-z bukatutakoentzat, hurbileko bokal asimilazioaren erregelak eragiten du goiko bokalen atzetik. Ultzamako eremuan oso sistematikoa da asimilazioaren eragina: a -> e /i, u___, baita II. eremuan ere, nahiz erregela honen eragina jeisten den Basaburua aldean¹⁵.

Basaburuko eremuan (III.ean), ordea, erabateko asimilazioa suertatzen da singular eta pluraleran: -ii eta -ik eginez. (ik. 4. eta 5. mapa)

Ikus dezagun singular eta pluralaren adibide bana:

I. Taldea: ULTZAMA

	Sg.	Pl.
ogi-a	ogíe	ogíek
argi-a	argíe	argíek
gari-a	garíe	garíek
belarri-a	belarríe	belarríek

14. Zenbaketa hau Asteteren dotrinaren edizioan egindako zatiketari dagokio. (Ibarra: 1989)

15. Txillardegik baieztatzen duenez, armonizazioaren indarra jeisten hasten da Ultzameraz, baina guretzat bi eremu marraz daitekeenez, bigarrena izango litza-teke maiztasunaren indarraren jexiera adierazten duena. Hona haren hitzak: "Bokale-armonia bikotz horrek halako gailurra-edo lortzen du Hego-nafarrera garaian; (...). Eta bokale-armonia horren indarra behera doalarik, Ipar nafarrera garaia heltzen gara (Ultzama-ra bereziki)" (Txillardegi 1984: 214)

Goiko bokalez /-i/ edo /-u/ fonemaz bukatutakoetan, nabarmena da azentuaren ezarketa, hiato argi bat eginez. Aurreko adibideetan ikusi bezala.

II. Taldea: ETXALEKU

	Sg.	Pl.
/obi-a/	óbiè	óbìk
/argi-a/	árgiè	árgìk
/gari-a/	gáriè	gárik
/belarri-a/	belárrìè	belárrìk

Etxaleku eta Basaburuko zenbait herri aldera joanez, mende-baldetar azentu moldea agertzen hasten da, azentua eskuin aldean kokatuz; armonizazioa egiten da, baina ez da diptongoaren haustura egiten. Nabarmendu behar da singularrean Ultzamako formekin datozela forma hauek (azentuaketa izan ezik): *eskue*, *ardie*, eta pluralean, murrizketa osoa gertatzen dela: *eskuk*, *ardik*.

III. Taldea: BASABURUA

	Sg.	Pl.
obi-a	óbiì	óbìk
argi-a	árgiì	árgìk
gari-a	gáriì	gárik
belarri-a	belárrìì	belárrìk

Goazen orain -u-z bukaturiko lexemekin+ -a: esku + a, buru + a:

-u oinarria dituzten lexemek, -i bukaturikoek bezala jokatzen dute, goiko bokalak baitira.

I. Taldea: ULTZAMA

	Sg.	Pl.
esku-a	eskúe	eskúek
buru-a	burúe	burúek
negu-a	negúe	negúek
larru-a	larrúe	larrúek

II Taldea: ETXALEKU

	Sg.	Pl.
esku-a	éskuè	éskùk
buru-a	búruè	búruk
negu-a	néguè	négùk
larru-a	lárruè	lárrùk

III. Taldea: BASABURUA

	Sg.	Pl.
esku-a	éskuù	éskùk
buru-a	búruù	búrùk
negu-a	néguù	négùk
larru-a	lárruù	lárrùk

2.5. Kontsonantez bukatutako lexemak + -a: egun + a, gizon + a.

Lehenik, aurreko silaban *i* edo *u* daukatenak aztertuko ditugu. Hauei ere hurbileko bokal asimilazioaren erregela aplikatuko zaie, erabateko eragina baitu ingurune honetan. Basaburuan bokal asimilatuen maiztasuna hain handia ez bada ere, paradigma bakarra jarri dugu, errealizazio gehienak islatzen dituelako.

-i, -uC + a

	Sg.	Pl.
egun- a	egune	egunek
haritz- a	aritze	aritzek
mutil- a	mutille	mutillek
zakur- a	zakurre	zakurrek

-a, -e, -oC + a

Horrelako ingurunea gertatzen ez denean, -alegia, -*i*, -*u* bokalak kontsonante aurretik doazenean- ordea, -*a* (sg) eta -*ak* (pl) izango dira morfemak:

	Sg.	Pl.
gizon- a	gizona	gizonak
ohian- a	oyana	oyanak
sagar- a	sagarra	sagarrak

Hurrengo kuadro honetan laburbil daiteke eremu hauetan aurkitutako ezberdintasun diatopikoa. Aurrean esan bezala, hiru eremu nagusi marka daitezke, ekialdetik mendebaldera joanez, honako hauek dira:

1. Taldea: ULTZAMA

-i + a—>	ie	ardie
-u	ue	burue
-i + a + k —>	iek	ardiek
-u	uek	buruek

2.Taldea: ETXALEKU

-i + a → ie ardie
 -u burue
 -i + a + k → ik ardik
 -u uk buruk

3.Taldea: BASABURUA

-e semii
 -i + a → ii ardi
 -u uu buruu
 -e
 -i + -a + k → ik semik
 -u uk ardik
 buruk

Bi puntutan datza eremu hauen arteko ezberdintasun nabarmena:

a) 3. Taldean, ixketa eta murrizketa joera gehien daukana, /-i/, /-u/, /-e/ eta kasu batzuetan, /-a/ oinarri lexematiko daukaten eragiten du, singularrean eta pluralean. Singularrean: *pastillii*, *semii*, *begii*, *buruu* eta pluralean: *pastillik*, *semik*, *begik*, *buruk*.

b) 2. Talde honetako herriek, beraz, determinatzailearen asimilazioa jasaten dute; baina ez Basaburuan adineko indarrez. Goiko bokalekin bukatutakoetan du eragina bakarrik; ez da *e + a* ingurunean gertatzen eta bestaldetik, singularrean *ardi + a* → *ardie*; *buru + a* → *burue* egiten dute, eta pluralean, ordea, murrizketa gertatzen da: *ardik*, *buruk*.

c) Eremu osoan, singularrean nahiz pluralean /-i/ eta /-u/ oinarriekin, asimilazioa gertatzen da, baina ez murrizketa eta determinatzailearen desagertzea: *ardie*, *ardiek*; *burue*, *buruek*.

Beste modu honetan laburbil daiteke goian esandakoa, oraingoan oinarri lexematiko guztiak hartuko ditugu kontutan. Ohar bedi bidenabar, I, II, eta III zenbakiak aurrean aipatutako eremuen banaketari dagozkiola:

-a

I	II	III
pastille	pastille	pastillii
pastillek	pastillek	pastillik

-e

I	II	III
semia	semea	semii
semiak	semeak	semik

-i

I	II	III
begie	begie	begii
begiek	begik	begik

-u

I	II	III
burue	burue	buruu
buruek	buruk	buruk

-o

I	II	III
págua	pagoa	pagoa
páguak	pagoak	pagoak

3. Asimilazioaren hedakuntza

Honerainokoan adierazi ditugun asimilazioak ez dira hizke-
ra honen aparteko berezitasuna bakarrik, Euskal Herrian barna no-
nahi ageri zaizkigu, Larrasquet ere Zubererako honelako asimila-
zioez mintzo zen. Guretzat garrantzi haundikoak dira, ezaugarri
honetantxe datzalako ultzamera barruko hizkeren artean dagoen
ezberdintasunetariko bat, hain zuzen ere. Betetzen diren arauak
haiek dira:

1) $i + a \rightarrow \ddot{u}$, *bidii*; $e + a \rightarrow \ddot{u}$, *semii*; $i + ak \rightarrow ik$, *bidik*; $e + a \rightarrow ik$, *semik*. Basaburuan -asimilazioa emankorragoa den eremuan-
gehienetan hitz bukaeran gertatzen bada ere, morfema barruan ere
usu betetzen dira honako asimilazioak. Hona aditz laguntzaileetan
sortutakoak: $i + a > i$: *diat > dit*; *nian > nin*; *zian > zin*, eta $e + a >$
 i : *giñean > giñin*, *zittean > zittin*, eta denborazko morfemetan: *-ne-*
an > -nin eta deklinabidean: *begik (< begiak)*

2) $-u + a > uu$, *buruu*; $u + ak > uk$, *buruk*. Baita aditz laguntzaileetan, $u + e$ elkarketetan eta $a + u$ -koetan ere: *nuen* > *nun*, *yuen* > *yun*; *diau* > *din*; *diñagu* > *diñu*. Asimilazio hau kasu ergati-bora hedatzen da.

Aurrean aipatu bezala, asimilazio hauek beste eremu batzuetan suertatzen dira (cf. Zuazo 1989 : 623). Esate baterako, zubere-raz, arreta handirik egin gabe mintzo denean, eta honetaz gainera maiztasun handiko hitzak direnean. Honenbestez, ez da harrizkekoa fenomeno hau suertatzea, euskararen erabilpen handiagoa dagoen herrietan, eta honen ondorioz, hizkera oso arina egiten dute-netan, alegia Basaburuan. Jakina denez, garatuen eta erabilien diren hizkuntzetan, murrizketa hauek areagotzen dira.

4. *Diasistema baten eraikuntza*

Hasieran esan bezala, estrukturalismoarekin dialektoen fenomenoak aztertzeko eta herriko hizkeretako sistemen markoa iker-tzeko beharra nabarmentzen hasten da. Neogramatikoez zuten ikuspegi atomista alde batera utzi zen, eta diakroniaren izaera sistematikoa eta hizkuntzaren sisteman sortutako aldaketa linguisti-koa azpimarratzeari ekin zitzaion. Estrukturalismoaren berrikun-tza haundienetariko bat, goi-mailako sistema bat -diasistema- pro-posatzea izan zen. Beronen bidez, sistemaren baitan amankomunak eta ezberdinak diren ezaugarriak harremanetan jartzen dira, eta, bi-de batez, hizkera ezberdinen sistemen artean gertatzen zen poli-morfismoari aurre egiten zaio.

Honenbestez, dialektologia estrukturalaren betebeharra, sis-temen sistema edo diasistema hauen ikasketa da, alegia, sistema eta azpisistema geolektal ezberdinen arteko harreman estruktural ez-duratzea, diasistema baten erreferentzia markua izanik.

Diasistema baten eraikuntza ez da nolabaiteko paralelismo duten dialekto pare bat edo gehiagoren konparaketa, paralelismo honek estruktura paradigmaticoan eta sintagmaticoan suposatzen dutena baizik.

Azken batean, hizkuntza guztiak sistemak dira, eta sistema horien zatiak edo osagarriak ez dira deus sistemaz kanpora. Diasis-temaren kontzeptuari buruzko Mitxelenaren¹⁶ iritzia oso ona ez ba-

16. "Los diasistemas, una de las aportaciones del estructuralismo a la comparación interdialectal, se han mostrado después tal como eran: algo que no es ni carne, ni pescado, que no quiere adherirse a la interpretación histórica tradicional pero que tampoco puede mantenerse en el plano sincrónico" (Mitxelena 1976 : 320).

zen ere, D'Alberarentzat, kontzeptu honek bizitasuna dauka gaur ere:

“La dimension système de systèmes est en effet présente: le dialectologue est constamment aux prises avec une sorte de dialectique du macro et du micro. Bien sûr chaque système particulier a tendance à se fermer sur lui-même, c'est à dire à fonctionner comme une entité; mais en même temps, il ne peut pas ne pas participer du macrosystème dans lequel il s'inscrit” (DALBERA 1992: 149).

Esanak esan, lan honetan, izenaren inflexioari diasistemaren kontzeptua aplikatzen saiatu gatzaizkio. Diasistema honetan, izena + determinatzaile singularra, determinatzaile plurala sartu dugu, adib. *bidea*, *bideak*. Bestaldetik, jarritako zenbakiak (1, 2, 3), aurrean aipatutako eremuen zenbakuntzari dagozkio.

Diasistema hau sistema partzialen multzoa da, denen artean sistema handiago edo orokorrago bat osatzen delarik. Honen bidez, dauden errealizazioak azaltzeko modu bat bilatu dugu, aldea ezberdinen arteko harremana agerian jartzen dugu eta, sistema diferenteen arteko antzekotasun eta diferentziak azpimarratzen ditugu. Hona hemen:

begi + a , ak

1. íe	1. íek
_____	_____
_____ ≈ _____	
2. íé	2.3. ík
_____	
3. íí	

bide + a , ak

1. ja	1. jak
_____	_____
_____ ≈ _____	
2. eá ~iá	2. eák ~iák
_____	_____
3. íí	3. ik

pastilla + a , ak

1.2. a	1.2. ak
_____	_____
_____ ≈ _____	
3. a ~ i	3. ak~ik

beso + a , ak

1. ua	1. uak
_____	_____
_____ ≈ _____	
2.3. oa	2.3. oak

buru + a , ak

1. úe	2. úek
2. ué	2.3. uk
3. uú	

5. Eskalograma

Izen morfologiari dagokion atal honetan oso argi ikusten da transizioaren gradualtasuna. Ekialdetik mendebaldera joanez har daiteke “continuum” baten inpresioa, lehenengo elementu batzuk eta gero beste batzuk asimilatzen doazelako, eskala batean bezala.

Aipatutako eskala hauen erabilpena arrunta da sintaxiaren alorrean; esaldien gramatikaltasunaren maila zehazteko helburuarekin erabiltzen dira honakoak, hain zuzen ere. Berauen bidez frogatu da hiztunak gramatikaltasunari buruz dituzten iritziak ez direla arrazoirik gabe sortzen, baizik eta nolabaiteko hierarkia osatzen dutela. Esaldi hauen egituraketa ordenatua badago hierarkia baten arabera, (A)-tik (D)-ra, beheko mailan dagoen esaldi bat gramatikala bada, zerrendan goian dagoena ere gramatikaltzat joko dutela frogatu da. Chambers eta Trudgillen aipamena argigarria da aurrean esandakoa ulertzeko¹⁷.

Fonologian ere aplikatu dira honakoak; esate baterako, ingeleraz (CC) inguruneetan azkeneko kontsonantearen sinplifikazioa (*pos, han; post* eta *hand*-en ordeztu) ahoskatzen da dialekto askotan. Baina, ez da hain arrunta kenketa hau bokal bat segitzen zaionean (*post office, hand out*) ditugulako.

Aldagai honetaz azertu diren dialektoek erakusten dutenez, bi inguramendu foniko hauek inplikazionalak dira. Honek esan nahi du, hiztun batek kontsonantearen desagertzea onartzen badu hurrengoa bokala izanik, onartuko duela berau beti kontsonante baten aurrean, baina ez alderantziz.

Dagokigun kasuan, aztergai izango dugun aldagaia erabateko asimilazioarena izango da, alegia, *semii, buruu, bidii, semik, buruk*,

---

17. "In any speech community some features will be more stigmatised than others, and it is not unreasonable to expect that the presence of a more stigmatised variable in a particular lect will imply the presence of the set of less stigmatised ones" (Chambers & Trudgill 1980 : 154).

bidik sortzen duena. Hurbileko bokal asimilazioa ez da hemen kontutan hartuko, alegia, *begie*, *burue* sortzen duena. Honetarako, aldagai hau gertatzen deneko ingurunea aztertzeari ekingo diogu, aurreko adibideekin egin den modura.

Eskalograma honen bidez, ikusiko dugu *a, e, i, u* bokalez bukatutako lexemak, determinatzaile singularra eta ondoren plurala erantsiz gero: (V + a) eta (V + ak) sortzen duten aldakortasunaren eskala. Ez dira *-o-*z bukatutako lexemak kontutan hartuko, eremu guztiko burutzapenak berdintsuak direlako. Zentzu honetan, deigarria suertatzen da */-o/* bokal ertainak ez duela bere kide aurrekoak */-e/* hartu duen asimilazio bidea hartu, alegia **besuu*, **soruu* ez daukagu, hauen ordez: *soroa*, *besoa* ditugu.

Hona hemen, hurrengo eskalari emandako baloreak:

“+” ikurrak adierazten du erabateko asimilazioa gertatzen dela.

“-” ikurraren bidez ez dela gertatzen.

“+/-” ikurraren bidez, txandaketaz gertatzen dela.

Eremua ¹⁸	a+a	e+a	i+a	u+a	a+k	e+k	i+k	u+k
1. Basaburua	+/-	+	+	+	+/-	+	+	+
2. Etxaleku	-	-	-	-	-	-	+	+
3. Ultzama	-	-	-	-	-	-	-	-

Erraza da konturatzea, beraz, ingurune hauek nolabaiteko inplikazioa daukatela. Beste modu batez esanda: eremu batean *e*-ren murrizketa eta asimilazioa onartzen bada, onartuko dira *i* eta *u*-renak ere, eta kasu batzuetan, alternantziekin bada ere, erregela hau *a + a* → *i* oinarrietara hedatuko da *pastillii* izanik.

Honez gain, asimilazio hau onartuko da errezago pluralaren morfemaz edo inesiboz mugatua denean: *ardik*, *buruk* eta *mendin*, *burun*. Nahiz sail honetan ez ditugun aztertu; kasu inesiboaren burutzapenak eta pluralgilearenak batera datoz, alegia: *begik* egiten bada *begin* izango dugu, eta *buruk-burun*, edo *bidik*, *bidin*. Hala-ber, *bideak*, *bidean* eremu guztietan.

18. Ohar bedi, bidenabar, eremuen izenen azpian goian aipaturiko herriak sar-tzen direla.

Deskribatutako hurrenkera honek, bada, erakusten digu hiztunen aldakortasuna eratzen dela modu definitu eta zehatz batean. Aurreko kuadro honen bidez argi frogatzen da hiztun batek onartzen badu asimilazio ingurune zehatz batean, onartuko duela besteetan ere.

Honelako adibideek erakusten dute hizkuntza baten aldakortasuna ordena daitekeela inplikazio eskalen bidez. Dialektologiaren alorrean, eskala hauek duten garrantzia nabarmena da:

“The discovery of implicational relationships is a primary goal of dialect research, and add that the only adjunct to the existing generative theory that is required by the study of variability is implicational, and all else rests upon that” (Chambers & Trudgill 1980 : 154).

Bickertonek aztertutako dialektoen arteko harremana, inplikazio hierarkia baten bidez zehatz zitekeela ikusi zuen:

“La otra sugerencia principal de Bickerton era la de que las relaciones entre los lectos, por lo menos en las comunidades que él había estudiado, eran lo suficientemente sistemáticas y condicionadas como para que el analista pudiera establecer un conjunto ordenado de reglas que convirieran un lecto en otro. El hecho de que tales reglas estén ordenadas, significa que los lectos pueden ser dispuestos en una JERARQUÍA IMPLICACIONAL” (Hudson 1981: 197).

Inplikazio eskala hauen bidez, honenbestez, ez da zaila ulertzea Basaburuan gertatzen diren beste fenomeno batzuk. Izan ere asimilazio erregela honek eragin gehien daukan herrietan honelakoak aurki ditzakegu: *liburuut* (liburu + bat), *bat* determinatzailea eransterakoan *-u*—z bukatutako lexemei. Alegia, baldin eta *buruu*, *eskuu* badugu, erabateko asimilazioa, *bat* determinatzaileari ere hedatuko zaio: *liburuut* eginez.

6. Ondorioak

Orokorrean esan daiteke dialektoen arteko ezberdintasuna honako faktoreetan oinarritzen dela: hiztunek erabiltzen duten erregelen kopuruan, erregela hauen maiztasunean, edo erregela hauen aplikapenaren hurrenkera. Hori da, hain zuzen ere, aurreko lerrootan frogatzen saiatuko garena. Aztertutako eremuan, bada, hizkera bat bestetik ezberdindu da: a) erregelaren aplikapenaren maiztasunean, adib. hurbileko bokal asimilazioaren erregelak, maiztasun handiagoa erakutsiko du Ultzaman, Basaburuan baino, eta b) Erregelen kopuruan, izan ere *ardie* > *ardii* lortzeko, erregela bat gehiago behar dugu Basaburuan, Ultzaman baino.

Azkenik, frogatu dugu eremu batek -hemen Etxaleku izenburuaren azpian sartzen diren herriez osatua-, transizioguna osatzen duela, nolabaiteko elkarpuntua izanik, bi hizkerekin kidetasunak konpartitzen dituelarik. Goiko bokalek duten burutzapenekin, esandako hau argi ikusten da. Singularrean Ultzamako sistemari atxikiz, eta pluralean Basaburukoari. Bitartean, Basaburuko eta Ultzamako inflexioak erabat ezberdinak dira. Hurrengo bi eskemetan ikus daiteke aurrean esandakoa:

-i oinarria

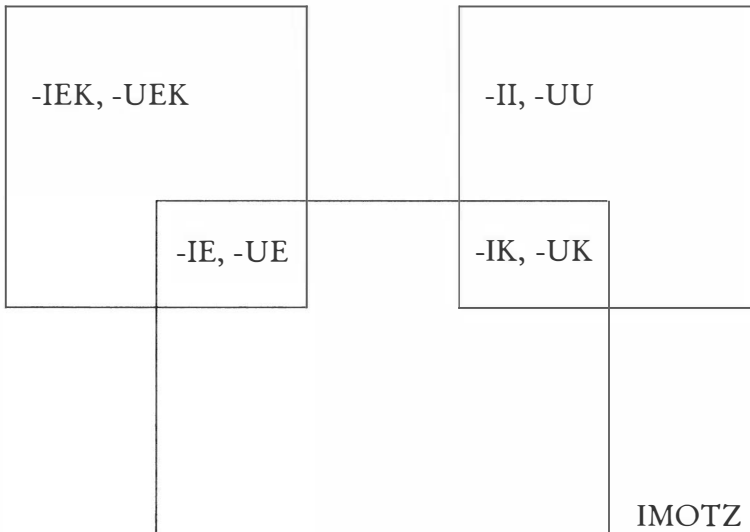
1. BASABURUA	-ii	-ik
2. ETXALEKU	-ie	-ik
3. ULTZAMA	-íe	-iek

-u oinarria

1. BASABURUA	-uu	-uk
2. ETXALEKU	-ue	-uk
3. ULTZAMA	-ue	-uek

ULTZAMA

BASABURUA

Laburpena

Txosten honen bidez izen morfologian, bereziki izena + determinatzailea eransketan, sortzen den aldakuntza sinkronikoa eta diatopikoa aztertzea dugu helburutzat. Azterketa hau eremu zehatz batean egin da, goi-nafarrerako Lizasoko hizkeran. Bestalde-tik, azaldu nahi dugu aldakuntza fonetiko ez dela espazioan zehar hedatzen modu desordenatuan, baizik eta badaudela mekanismo fonetiko batzuk aplikatzen direnak modu gradualean, espazioan zehar katea edo eskala batean bezala. Azkenik, diasistema bat osatu dugu, beronetan agertzen diren errealizazio guztiak islatuak agertzen dira.

Resumen

El objetivo de este artículo es mostrar y analizar la variación sincrónica que surge en la inflexión nominal, en una variedad del euskara, -la variedad alto-navarra de Lizaso-. Demostraremos que la variación fonética no se extiende en el espacio de un modo desordenado, sino que existen mecanismos fonéticos que se aplican de un modo gradual, y que se extienden formando una cadena o una escala. Para finalizar, tomando como base las terminaciones que surgen en la inflexión de los determinantes, hemos construido un diasistema donde todas estas realizaciones aparecen reflejadas.

Bibliografía

- ALLIERES, J.; 1981, "La dialectologie basque", *Euskal Linguistika eta Literatura: bide berriak*, Deustuko Unibertsitatea Argit. Bilbo, 103-114.
- ALLIERES, J.; 1992, "La place de la variation synchronique ponctuelle dans les monographies dialectales et la géolinguistique", *Iker* 7, 179-197.
- ASTETE, G.; 1906 *Cristau Doctriñe Aita Gaspar Astetec erdaraz escriptue eta Ultzamaco Apezac Balle ontan yarduquitzen den usquerara biurtue*, Iruñea.
- BONAPARTE, L.; 1881, "Observación sobre la ley de afinidad de vocales en el vascuence de Lizaso (Valle de Ulzama)", *Euskara IV*, 65-70.
- CHAMBERS, J.K. & TRUDGILL, P.; 1980, *Dialectology*, Cambridge University Press, Cambridge.
- DALBERA, J.F.; 1991, "Dialectologie et morpho-phonologie", *Iker* 7, 135-151.
- DE RIJK, 1970, "Vowel interaction in Bizcayan Basque" *FLV* 5, 149-168.
- ECHAIDE, A.M.; 1984, *Erizkizundi Irukoitza* (Euskera 1.925), Iker-3, Euskaltzaindia, Bilbo.
- : 1988, "Límites de variantes léxicas en el área del alto navarro septentrional", *Euskara biltzarra* II. alea, Hizkuntza eta gizartea, 355-357.

- ; 1989, *El euskera en Navarra (1965-1967)*. Eusko Ikaskuntza (Hizkuntza eta Literatura, 8. zb.), Donostia.
- ETXEBERRI ETA BESTEAK; 1992, "Armonia bokalikoa: Markina", in *Enseiucarrean* 8, 55-93.
- EUSKALTZANDIA; 1991, *Nazioarteko dialektologia biltzarra agiriak*, Iker 7, Bilbo.
- FRANCIS, W.; 1883, *Dialectology, An Introduccion*, Longman Group UK Limited. New York 1983.
- HOLMER, N.; 1964, *El idioma vasco hablado*, ASJU-ren gehigarriak 5, Donostia, Gipuzkoako Diputazioa.
- HUALDE, J.I.; 1992., "Sincronía y diacronía de las vocales geminadas en vasco", in *Memoriae L. Mitxelena*, Pars Prior, 615-624.
- HUDSON, R.A.; 1981, *La sociolingüística*, Ed. Anagrama, Barcelona.
- IBARRA, O.; 1992, "Ultzameraz idatzitako bi dotrinaren edizioa eta azterketa", *ASJU* XXVI-3, 915-977.
- INZA, D.; 1957, "Larraun eta bere euskalkia", *Euskera* II, 91-105.
- IRIGOYEN, A.; 1987, *De re philologica linguae vasconicae II*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo.
- IZAGIRRE, E.; 1966, "Ultzamako euskeraren gai batzuk", *BAP* XXII, 403-467.
; 1967, "Altsatsuko euskeraren gai batzuk", *ASJU* -I, 45-97.
- JACEK FISIÁK (argit) 1988; *Historical Dialectology Regional and social*, Mouton de Gruyter, Berlin- New York- Amsterdam.
- LARRASQUET, J.; 1928, *Action de l'accent dans l'évolution des consonnes étudiée dans le basque souletin*, Paris, Vrin.
- LETAMENDIA, J.A. & SAGARZAZU, Tx.; 1992, *Hondarribiko hizkera Roque Jazinto Salazarren Predikuan (1778)*, *Iker* 7, 497- 533.
- MITXELENA, K.; 1972, "Old labourdin accentuation", *ASJU* VI, 110-120.
; 1976a, "Acentuación alto-navarra" *FLV* 23, 147-162 [berrarg] 1987-ean in *Palabras y textos*, Gasteiz, Euskal Herriko Unibertsitatea, 145-260.
; 1976b, "La fragmentación dialectal: conocimientos y conjeturas", *Revista Española de Lingüística* 6-2, julio-dicbre, Madrid: Gredos, 309-324.
; 1977 (1960), *Fonética histórico vasca*, FHV, San Sebastián: Publicaciones del Seminario "Julio de Urquijo" de la Excma. Diputación Provincial de Guipúzcoa, San Sebastián.
- PAGOLA, R.M.; 1992, *Euskal fonetika Nafarroan*, 2 ale, Nafarroako Gobernua.
- ROTAETXE, K.; 1987, *Estudio estructural del euskera de Ondárroa*. Durango, Ed. Leopoldo Zugaza.
; 1992, Hizkuntz sistema eta dialektologia, *Nazioarteko dialektologia biltzarra*, *Iker* 7, 53-68.
- SALABURU, P.; 1977, *Hizkuntz teoria eta Baztango euskalkia: Fonetika eta Fono-logia*, bi liburuki. Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbo.
- THOMAS, A, ed. 1988, *Methods in dialectology*, Multilingual Matters LTD, Clave-don, Philadelphia.
- TRUDGILL, P.; 1986, *Dialects in contact*, Language in society, Ed. Peter Trudgill, British Library Cataloguing in Publication Data.
- TXILLARDEGI; 1984, *Euskal azentuaz*, Elkar, Donostia.
- ZUAZO, K.; 1989, "Zubereraren sailkapenerako", *ASJU* XXIII-2, 609-650.